

UOT:811

TÜRK DÜNYASI KONTEKSTİNDƏ HEYDƏR ƏLİYEV ŞƏXSİYYƏTİ

Sevinc Sərhəd qızı Sadıqova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosenti
sevincsadigova@gmail.com
Orcid ID: 0000-0001-8720-3262

Xülasə

Türk dünyasının XX əsrdə yetişdirdiyi məşhur liderlərdən biri olan Heydər Əliyev yalnız müstəqil Azərbaycanın deyil, bütün türk dünyasının taleyində mühüm rol oynayan şəxsiyyət olmuşdur. Dahi Rəhbər siyasi-ictimai fəaliyyətində elm, mədəniyyət, ədəbiyyat və dil məsələlərinə də hər zaman diqqət ayırmış, qayğı göstərmişdir. Belə ki Heydər Əliyevin respublikaya rəhbərliyi illərində Azərbaycan dilinin tam səlahiyyətli dövlət dili kimi işlədilməsi üçün şərait yaradılmışdır. Heydər Əliyevin ana dilimizin dövlət dili kimi geniş, maneəsiz işləkliyi üçün göstərdiyi siyasi, milli iradə, nümunə, gördüyü məqsədyönlü işlər də Azərbaycan dilinin nüfuzunun yüksəlməsinə və türk dilləri içərisində mötəbər mövqə tutmasına xidmət etmişdir. Heydər Əliyev öz çıxışlarında türk xalqlarının tarixi köklərini dərinləndirən təhlil etmiş, türk xalqlarının vahid kökdən şaxələnməsini və tədricən inkişaf edərək müstəqil dillərin yaranmasının elmi əsaslarla şərhini vermişdir. Müdrik rəhbər türk xalqlarının bir kökdən yaranması ilə bağlı olaraq onların ortaq dəyərlərini qeyd etməklə yanaşı fərqli xüsusiyyətlərini də diqqətə çəkmişdi. Türk xalqları tarix boyunca insan fəaliyyətinin bütün sahələrində öz istedadlarını, biliklərini, bacarıqlarını göstərmiş, tarixi-memarlıq abidələri, bədii əsərləri, musiqiləri ilə sivilizasiya tarixinə parlaq səhifələr yazmış, tarix səhnəsində nəhəng dövlət xadimləri, siyasətçiləri, diplomatları, fəth sərkərdələri ilə təmsil olunmuş, böyük uğurlar əldə etmişlər. Bu tarixi uğurlarda türk xalqlarının dahi şəxsiyyətlərinin – şair və yazıçıların, bəstəkar və memarlarının, ictimai-siyasi və dövlət xadimlərinin böyük xidmətləri olmuşdur ki, onlardan ön sıralarda dayananlardan biri də Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyevdir.

Açar sözlər: Heydər Əliyev, türk dilləri, Azərbaycan dili, ümummilli lider, türk dünyası

THE PERSONALITY OF HEYDAR ALIEV IN THE CONTEXT OF THE TURKISH WORLD

Sevinj Sarhad kızı Sadigova
Doctor of Philosophy on Philology, ass. Professor
Azerbaijan State Pedagogical University
Azerbaijan, Baku

Summary

Heydar Aliyev, one of the famous leaders of the Turkic world of XX century, was a person, who played an important role not only in independent Azerbaijan, but also in wholly Turkic world. In his political and social activities, the great leader always paid attention to the problems of science, culture, literature and language. During the years of leadership of the republic by Heydar Aliyev, conditions were created for the use of the Azerbaijani language as a full-fledged state language. Heydar Aliyev's political, national will, purposeful work occupied the prestigious position, on the broad, unimpeded functioning of our native language, as the state language also served increasing the prestige of Azerbaijani language among the Turkic languages. Heydar Aliyev deeply gave the historical bases of the Turkic peoples, researched the scientific interpretation of the Turkic peoples diversification from a single foundation and the gradual development of independent languages. Great leader gave attention not also coming from the same root of Turkic peoples, but their different features too. Throughout history, Turkic peoples have

achieved great success using their talents in all spheres of human activity, demonstrated their knowledge, skills, with historical and architectural monuments, works of art, music, bright pages in the history of civilization, represented on the historical stage by great statesmen, politicians, diplomats, conquering commanders. Our national leader Heydar Aliyev also stood on the peak between the great personalities of the Turkish people – who got the prominent places: poets and writers, composers and architects, great merits of socio-political and government figures in these historical successes.

Key words: Heydar Aliyev, Turkic languages, Azerbaijani language, national leader, Turkic world

ЛИЧНОСТЬ ГЕЙДЕРА АЛИЕВА В КОНТЕКСТЕ ТЮРКСКОГО МИРА

Севиндж Сархад кызы Садыхова

Доктор филологических наук по философии, доцент

Азербайджанский Государственный Педагогический Университет

Азербайджан, Баку

Резюме

Гейдар Алиев, один из знаменитых лидеров тюркского мира XX века, был личностью, сыгравшей важную роль в судьбе не только независимого Азербайджана, но и всего тюркского мира.

В своей политической и общественной деятельности великий лидер всегда уделял внимание вопросам науки, культуры, литературы и языка. За годы руководства республикой Гейдаром Алиевым были созданы условия для использования азербайджанского языка как полноправного государственного языка. Политическая, национальная воля, пример Гейдара Алиева, целенаправленная работа по широкому, беспрепятственному функционированию нашего родного языка как государственного также послужили повышению престижа азербайджанского языка и занятию престижного положения среди тюркских языков.

В своих выступлениях Гейдар Алиев глубоко проанализировал исторические корни тюркских народов, дал научную интерпретацию диверсификации тюркских народов от единого корня и постепенного развития самостоятельных языков. Мудрый лидер отметил как общие ценности тюркских народов, так и их отличительные особенности. На протяжении всей истории тюркские народы проявляли свои таланты, знания, умения во всех областях человеческой деятельности, вписывали яркие страницы в историю цивилизации своими историко-архитектурными памятниками, произведениями искусства, музыкой, представленными на исторической сцене великими государственными деятелями, политиками, дипломатами, завоевателями. В этих исторических успехах большой вклад внесли гении тюркских народов – поэты и писатели, композиторы и архитекторы, общественно-политические и государственные деятели, одним из которых является Общенациональный лидер азербайджанского народа Гейдар Алиев.

Ключевые слова: Гейдар Алиев, тюркские языки, Азербайджанский язык, общенациональный лидер, тюркский мир

Aktuallıq. XX əsr Azərbaycan cəmiyyətində siyasi, ictimai, iqtisadi həyatında misilsiz rolunu oynayan Ümummilli lider Heydər Əliyev bütövlükdə türk dünyasının liderlərindən biri olmuşdür. Bu səbəbdən Ulu Öndər Heydər Əliyevin türk xalqlarının birliyinin yaradılmasındakı rolunu öyrənmək olduqca aktualdır.

Annotasiya. Dünya miqyasında ən nüfuzlu dövlət başçıları, ictimai-siyasi xadimlər tərəfindən dəfələrlə bəyan edildiyi kimi, həm Azərbaycanın, həm də böyük türk dünyasının görkəmli şəxsiyyəti Heydər Əliyev dövrümüzdə ən yüksək zirvələrdə dayanan siyasi xadimlərdən biri olmuşdür. Məqalədə müasir Azərbaycan dövlətinin qurucusu olan Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi strategiyanın əhəmiyyətindən bəhs olunur. Burada Ulu Öndərin dil siyasəti ilə bağlı

xidmətlərinə, dünyanın tanınmış dövlət başçıları və liderlərinin onun haqqındakı fikirlərinə diqqət yetirilmişdir.

Metod. Məqalədə təsviri, qarşılaşdırma və müşahidə metodlarından istifadə olunmuşdur.

Giriş. Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyevi “Türk dünyasının XX əsrdə yetişdirdiyi məşhur liderlərdən biri” adlandıran İrfan Ülkü [1,s.88] dahi rəhbər haqqında yazırdı: “Heydər Əliyev Azərbaycanın keçmişini və gələcəyini öz şəxsiyyətində simvola çevirir. Heydər Əliyevin müstəqil Azərbaycanın taleyində mühüm rol oynayacağına insan onu yaxından tanıdıqca daha çox inanır. Çünki Əliyev kimi ...liderlər ölənə qədər tarixin inkişafında rol oynamağa məhkumdur” [1,s.88].

Müəllifin bu fikrinə əlavə olaraq deyək ki, Türk dünyasının XX əsrdə yetişdirdiyi məşhur liderlərdən biri olan Heydər Əliyev yalnız müstəqil Azərbaycanın deyil, bütün türk dünyasının taleyində mühüm rol oynayan şəxsiyyət olmuşdur.

Belə ki ABŞ konqresmeni Qreq Laflin Heydər Əliyevi Mərkəzi Asiyanın “Cərc Vaşinqtonu”, Rusiya Federasiyasının prezidenti Vladimir Putin onu “siyasət nəhəngi”, Türkiyə Cümhuriyyətinin sabiq baş naziri Bülent Ecevit “min ildən bir yetişən dahi” adlandırmış, Rusiya-Belorus İttifaq dövlətinin dövlət katibi Pavel Borodin isə onu Çörçillə müqayisə etmişdir [2, 262, 265].

Türk dünyasının tanınmış ictimai xadimi, yazarı Oljas Süleymenovun bu dahi şəxsiyyət haqqında dediyi fikirlər onun Heydər Əliyev fenomeninə bəslədiyi xüsusi münasibəti aydın surətdə təzahür etdirir: “Böyük siyasətçi və dövlət xadimi Heydər Əliyevi ata qədər sevmiş, fəaliyyətini həmişə dəyərləndirmişəm. Heydər Əliyev dahi şəxsiyyətdir. XX əsrdə Avrasiyada dövlət ideyalarını inkişaf etdirən bu nadir şəxsiyyət əlaqələrimizi nəinki Azərbaycanla, həm də türk dünyası ilə bağlayan görkəmli siyasətçilərdən idi. Onun həyatı və dünyagörüşü xalqlarımızın mənəvi dünyasını zənginləşdirdi”.

Ulu Öndər 1994-cü ildə dövlət başçılarının İstanbul sammitində türk dövlətlərinin əlaqələrinin inkişafına, türk xalqlarının birliyinə xüsusi önəm verərək demişdir: “Bizim əməkdaşlığımız zamanın hökmüdür. Bizim əməkdaşlığımız xalqlarımızın, ölkələrimizin tarixi kökləri, əsrlər boyu toplanmış adət-ənənələrinin birliyi, dil birliyi və fəaliyyət birliyi əsasında qurulub. Bu çox böyük əsasdır və biz bu imkanlardan səmərəli istifadə etməliyik.”

Dahi Rəhbər siyasi-ictimai fəaliyyətində elm, mədəniyyət, ədəbiyyat və dil məsələlərinə də hər zaman diqqət ayırmış, qayğı göstərmişdir. Belə ki Heydər Əliyevin respublikaya rəhbərliyi illərində Azərbaycan dilinin tam səlahiyyətli dövlət dili kimi işlədilməsi üçün şərait yaradılmışdır. Türksoy təşkilatının üzvü olan ölkələrin XIX toplantısında çıxış edərkən Heydər Əliyev demişdir: “Bugünkü türk dilinin yaranması böyük Atatürkün xidmətləridir. ...mən Azərbaycanda Atatürk Mərkəzi yaratmışam. Çünki Atatürk təkcə Anadolu türklərinin deyil, o, bizim hamımızdır. Mən Anadolu türk dilinin nə qədər ağır vəziyyətdə olduğunu bilirdim. Əgər Atatürk dil haqqında qərarlar qəbul etməsəydi, bu gün belə gözəl Anadolu türkcəsi olmazdı. Ona görə də dil, dil, bir də dil... Dili inkişaf etdirməliyik” [3].

Heydər Əliyev Azərbaycanda aparılan türkoloji araşdırmaları yüksək qiymətləndirmiş, Azərbaycan dilçilik elminin bütün potensial imkanlarını səfərbər edərək fundamental tədqiqatları istiqamətləndirmişdir. Heydər Əliyev Azərbaycanda türkologiya sahəsində aparılan tədqiqatlarla bağlı demişdir: “Azərbaycanda türkologiya da çox inkişaf edibdir. Keçmiş Sovetlər İttifaqının ərazisində türkologiyaya, demək olar ki, Azərbaycan qədər fikir verən olmayıbdir. Təsədüfi deyildir ki, Sovetlər İttifaqında buraxılan yeganə “Türkologiya” jurnalı Azərbaycanda nəşr

edilirdi. İndi də nəşr olunur. Yəni bu sahədə bizim böyük nailiyyətlərimiz var” [3].

Ümumiyyətlə, Heydər Əliyev öz çıxışlarında türk xalqlarının tarixi köklərini dərinlən təhlil etmiş, türk xalqlarının vahid kökdən şaxələnməsini və tədricən inkişaf edərək müstəqil dillərin yaranmasının elmi əsaslarla şərhini vermişdir. Müdrik rəhbər türk xalqlarının bir kökdən yaranması ilə bağlı olaraq onların ortaq dəyərlərini qeyd etməklə yanaşı fərqli xüsusiyyətlərini də diqqətə çəkmişdi. Həmin bu fərqli xüsusiyyətlər onların hər birinin dövlətçilik tarixini yaratmışdır ki, H.Əliyev həmin tarixi geniş təhlilə cəlb edərək bildirdi: “Düzdür, türk xalqlarının dövlətçilik tarixi və çoxlu dövlətləri olmuşdur. Ancaq türk xalqlarının (xüsusilə keçmiş Sovetlər İttifaqında yaşayan 23 türkdilli xalqın) milli dövlətlərinin dövlət dili daha çox XX əsrlə bağlıdır. Yəni, türk sözü ümumiləşdirici bir etnik termin kimi tarixən millət və dövlət adı kimi işlənmişdir. Sonralar bu sözün (türk sözünün) ehtiva etdiyi millət və dövlət anlayışı inkişaf etmiş, şaxələnməmiş, qol-budaqlara ayrılmışdır. Bütün bəşəriyyət üçün millət, dövlət anlayışı və onun statusunun müəyyənəlməsi türk xalqlarının da, təbii ki, tarixi taleyidir” [4].

“Hətta sovet dövründə də Heydər Əlirza oğlu öz müstəqillik (milli mənafeyə sədaqət) fəaliyyətini dondurmadı. Onun türk ağı Siyasi Büronun vahid rus-slavyan düşüncəsində aydınca seçildi və o bu ali rəhbər strukturda da türk-islam lideri kimi tək-cə sovet məkanında yox, bütöv dünyada türklüyün mənafeyini cəsarətlə müdafiə etdi” [5, 125-177].

Heydər Əliyevin ana dilimizin dövlət dili kimi geniş, maneəsiz işləkliyi üçün göstərdiyi siyasi, milli iradə, nümunə, gördüyü məqsədyönlü işlər də Azərbaycan dilinin nüfuzunun yüksəlməsinə və türk dilləri içərisində mötəbər mövqe tutmasına xidmət etmişdir. Ulu Öndərin şəxsiyyətini araşdıran M.Hüseynova yazır ki, “Heydər Əliyev o fenomenal şəxsiyyətlərdəndir ki, yaşadığı və fəaliyyət göstərdiyi cəmiyyət üçün həmişə və hər məqamda onun irsinin öyrənilməsinə tələbat özünü hiss etdirir. O tələbatı yaradan amil isə ictimai maraqdan əlavə, həmin marağı doğuran situasiyaların diqqətə etdiyi tələbi öyrənmək istəyidir. Hesab edirik ki, zamanın titanik şəxsiyyəti olan ümummilli liderimizi, onun unikal, parlaq dövlətçilik məharətini öyrənmə gəncliyimiz üçün Azərbaycan dili və ədəbiyyatının, incəsənət və mədəniyyətinin hamisi olan Heydər Əliyev irsi xüsusilə cəlbədicilə olacaqdır” [6, 24].

H.Əliyevin dil siyasətində sərhəd məhdudluğu yoxdur. XXI əsrdə dünya türklərinin lideri, ağsaqqalı sayılan H.Əliyev tək-cə Azərbaycan dilinin qayğısına qalmaqla kifayətlənmir, o, müasir türk xalqlarını yaxınlaşdırmaq, onlar arasında mənəvi, mədəni, iqtisadi bağlılığı daha da dərinləşdirmək üçün çox işlər görür. Onun xaricdə və respublikamızda türk xalqlarının nümayəndələri ilə apardığı görüşlərdə özünəməxsus yüksək bir mədəniyyət və diplomatik gedişlə dil siyasətini necə həyata keçirdiyini, onları saf amal uğrunda birliyə çağırıldığını görürük.

Heydər Əliyev qeyd edirdi ki, türk xalqlarının və türk dillərinin kökü birdir, tarixin sonrakı mərhələlərində isə bu dillər müstəqil şəkildə inkişaf etmişdir: “Milləti yaşatmaq və millətin indiyə qədər olduğu kimi əzilməsi imkanlarının qarşısını gələcəkdə almaq üçün dilimizi qorumalıyıq. İndi türkdilli millətlərin dillərində bir qədər fərq var. Amma bu dillərin kökü birdir. Mən belə düşünürəm ki, biz gərək dilimizi tatar dilinə oxşadaq. Yaxud da ki, qırğızlar dillərini bizim dilə oxşatsınlar. Yox. Əsrlər boyu dillərimiz belə yaranıb. Amma eyni zamanda dilin işlənməsi mümkün olmadığına görə, bizim dillərimiz lazımı qədər inkişaf edə bilməyib. Ona görə də mən Azərbaycan dili haqqında fərman verdim” [6,s.136]. Ümumən türk dillərinin inteqrasiyasından danışan, bunun üçün strategiyanın vacibliyini qeyd edən Heydər Əliyev üçün Azərbaycan dilinə qayğı, onu qorumaq, inkişaf etdirmək, dilimizin keşiyini çəkmək dövlət siyasətinin ən mühüm tərkib hissəsi olmuşdur.

Nəticə. Dünyanın minillik təcrübəsinə istinadən deyə bilərik ki, çoxəsrlik tariximizdə türk xalqlarını yaşadan, türk dünyası vəhdətini qoruyub saxlayan ən əsas bağlar orta q mədəniyyət və ədəbiyyat, orta q siyasi və iqtisadi maraqlar, dövlətçilik ənənələri olmuşdur. Çünki türk xalqları tarix boyunca insan fəaliyyətinin bütün sahələrində öz istedadlarını, biliklərini, bacarıqlarını göstərmiş, tarixi-memarlıq abidələri, bədii əsərləri, musiqiləri ilə sivilizasiya tarixinə parlaq səhifələr yazmış, tarix səhnəsində nəhəng dövlət xadimləri, siyasətçiləri, diplomatları, fəhərsərkərdələri ilə təmsil olunmuş, böyük uğurlar əldə etmişlər. Bu tarixi uğurlarda türk xalqlarının dahi şəxsiyyətlərinin – şair və yazıçıların, bəstəkar və memarlarının, ictimai-siyasi və dövlət xadimlərinin böyük xidmətləri olmuşdur ki, onlardan ön sıralarda dayananlardan biri də Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyevdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Linqvistika problemləri. Xsusi buraxılış. Bakı, 2023,
2. Heydər Əliyev – Ümummilli lider. Bakı: Azərbaycan, 2004, 774 s.
3. “Azərbaycan” qəzeti, 2 noyabr 1995.
4. “Azərbaycan” qəzeti, 26 iyul 1995.
5. Heydər Əliyev və Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, Elm, 1998.
6. Mahirə Hüseynova. Missiya. Bakı, ADPU, 2019, 366 s.

02.10.2023

17. 10. 2023